

MAHREMİ

Tȧtavlı

(ö. 942/1535)

HAYATI

Doğum tarihi hakkında kaynaklarda kesin bilgi bulunmayan M.'nin, doğum yeri 16. yüzyılda Ğalaṭa'ya bağlı olan Tȧtavlı'dır (Kurtuluş). Maḥremī mahlasını kullanan yazarın asıl adının Aḥmed, babasının ise II. Bāyezīd'in musahiblerinden Tȧtavlı Mehmed Bey (ö. ?) olduğu *Şehnāme*'sinde yer alan bilgilerden ve *Mecma'ü'l-leṭā'if*'de yazarın adının Aḥmed b. Mehmed b. Tȧtavül 'Alī olarak geçmesinden anlaşılmaktadır. Esrār Dede'nin (ö. 1211/1797) tezkiresinde zikredilen ve 950/1543 senesinde Qonya'da öldüğü kaydedilen Mevlevī Maḥremī Dede'nin Tȧtavlı M. ile alakası olmamasına rağmen, aynı eserde verilen gazel örneğinin M.'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.¹

Medrese eğitiminden sonra Ğalaṭa'da yirmi yıl kadar katiplik ve naiblik görevinde bulunan M. Pīrī Paşazāde Mehmed Çelebī (ö. 932/1525-26?) ile Aşçızāde Ḥasan Çelebī'nin (ö. 942/1535) bir paskalya törenini izlemek için kıyafet değiştirip Ğalaṭa'da kiliseye gitmeleri üzerine, "Ğalaṭaya sanem seyrine gelmiş / Sitanbuldan bir iki din ulusu" beytini söylemesi yüzünden vazifesinden azledilmiş, fakat sonra adı geçenlerden özür dileyince görevine iade edilmiştir. Ğalaṭa kadısı Beyşehirli Ḥasan Çelebī (ö. ?) Selānik (Thessaloniki) kadılığına tayin edilince onunla birlikte gitmiştir. 'Aşıq Çelebī'nin (ö. 979/1572) anlattıklarına göre, 940/1533 senesinde İstanbul'a dönerken bindiği gemi düşman eline geçince eşi ve çocuklarıyla birlikte esir düşmüştür. Fidyeye için gerekli parayı bulmak üzere eşini ve çocuklarını rehin bırakıp İstanbul'a doğru yola çıkan M.'nin bindiği gemi Eğriboz'da (Evvoia/Evia) Qızılhişār kalesine uğradığında arkadaşı şair Esīrī'den (ö. 1000/1591-92?), yakın dostlarından Kātībī mahlaslı Seydī 'Alī Çelebī (Re'īs; ö. 969/1562) ve Nigārī mahlaslı Naqqāş Ḥaydar'ın (ö. 980/1572) Barbaros Ḥayreddīn Paşa'nın (ö. 953/1546) donanmasıyla Tūnus'a gittiklerini öğrenince üzölmüş, fakat Seydī 'Alī ve Naqqāş Ḥaydar'ın içinde bulunduğu gemi rüzgarın ters yönde esmesi üzerine Qızılhişār kalesine gelince eski dostlar buluşarak İstanbul'a beraber gitmişlerdir.²

M. ailesini esaretten kurtarmak için gerekli parayı topladığı sırada Muharrem 942/Temmuz 1535 tarihinde vefat etmiştir. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda farklı kaydedilmiş olan M.'nin vefatına Qāfzāde Fā'izī (ö. 1031/1622) şu tarihi düşürmüştür: "Āh rihlet-i Maḥremī" (942/1535).³ Naqqāş Ḥaydar toplanan 1700 filoriyi ailesini kurtarmak için göndermiş ve M.'nin o tarihte ölmüş olan oğlu hariç, eşi, iki kızı ve bir diğer oğlu İstanbul'a dönmüştür. Hammer ve Babinger fidye parasını Barbaros Ḥayreddīn Paşa'nın vermiş olduğunu belirtse de, Türkçe kaynaklarda bu bilgi teyit edilmemektedir.⁴

ESERLERİ

① *Şehnâme*

12280 beyitten oluşan eserin birinci bölümü (beyit 1-2263) ayrı bir cilt olup II. Bâyezîd'in sefer ve zaferlerinden söz eder. Eserin ikinci bölümü (beyit 2264-8944) I. Selîm döneminden (918-26/1512-20), özellikle de İrân ve Mısır seferlerinden söz eder. Üçüncü bölüm (beyit 8945-12280), I. Süleymân'ın saltanatının (926-74/1520-66) ilk iki yılındaki olaylar ile Belğrad ve Rodos'un fethini anlatır.

Eser biçimsel özelliklerine bakılarak üç ayrı kitap olarak telakki edilebilir. Zira her üç kitabın başında mesnevi biçiminde yazılan eserlerde olduğu gibi bir giriş bölümü vardır. Her üç kitabın girişinde tevhid (2285-2346 beyitler), münacat (2264-2284, 2347-2588), na't (39-66, 2589-2671), miraciyye (1-38, 2672-2755), ilk dört halifeye medhiye (67-106, 2756-2795), telif sebebi (107-170, 2838-2992), devrin padişahına övgü (516-519 eksik, 2796-2834, 2993-3025) yer almaktadır. M.'nin yazdıklarından eserini sunduğu kişilerden beklediği karşılığı almadığı için bir sonraki eserini yazdığı izlenimi çıkmaktadır. Ayrıca 1. kitapta yazdığı beyitlerin birçoğunu 2. kitapta tekrar kullanmıştır. 3. kitapta tekrar edilen beyit sayısı azdır.

1. kitabın elde mevcut nüshası baştan ve sondan eksik, düzenlemesi karışık olduğu için anlatılan konularda kronoloji yoktur. Örneğin II. Mehmed'in (848-50/1444-46 ve 855-86/1451-81) ölümü sonlarda yer almaktadır (beyit 2046-2065). Bölüm başlıkları Farsça'dır. 2. kitapta bölüm başlıkları sonradan yazılmak üzere boşluk bırakılmış ancak yazılmamıştır.

Eser Hatice Aynur tarafından üç kitap birlikte olmak üzere yayına hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu metne göre her üç kitapta yer alan olayların belli başlıları şöyledir (parantez içindekiler beyit numaralarıdır):

1. kitap: Şehzade Bâyezîd'in vasfı (171-192); Amasya'ya gitmesi (193-200); Tekfurun II. Bâyezîd'i ziyareti (212-237); 'Alî Paşa'nın Boğdân'a gazaya gönderilmesi (238-303); II. Bâyezîd'in yazı Çöke yaylasında geçirmesi (304-332); II. Bâyezîd'in şehzadelerinin vasfı (333-360, 1350-1386); II. Bâyezîd'in Edirne'ye gitmesi ve Edirne şehrinin vasfı (361-410); Gedik Aḥmed Paşa'nın (ö. 887/1482) öldürülmesi (411-38); II. Bâyezîd'in Boğdân seferi (472-515); 'Alî Paşa'nın Qaramânlılarla savaşı; II. Bâyezîd'in Cem'le mücadelesi ve Cem'in Avrupa'ya gitmesi (523-868, 1019-1100, 1236-1349); Şehzade 'Abdullâh'ın ölümü (869-910), II. Bâyezîd'in İstanbul'a gelmesi ve İstanbul'un vasfı (911-991) 'Alî Paşa'nın Qaramanlılarla savaşı (1101-1167), Şehzade Aḥmed'in Muhammed Beg'le birlikte savaşı ve kazanması (1387-1478); Mesîḥ Paşa'nın (ö. 907/1501) sadrazamlıktan azli (1536-1590); Kili kalesinin alınması ve II. Bâyezîd'in Kili ve Aqkirmân'ı fethi (1479-1535, 1591-1688); II. Mehmed'in Şofya yaylasına ve ava gitmesi (1689-1765); 'Alâüddeve'yle mücadele (1785-1835); Fesâd Mehmed Paşa'nın zulmü ve memleketin harab olması (1950-2009, 2029-45); II. Mehmed'in ölümü (2046-2065); Fesâd Mehmed Paşa'nın katli (2091-2105).

2. kitap: II. Bâyezîd'in vezirlerine tahttan çekileceğini söylemesi (3088-3236); I. Selîm'in tahta geçmesi ve memlekette huzuru sağlaması (3237-3300); II. Bâyezîd'in ölümü (3301-3336); Şâh 'İsmâ'îl'e karşı savaş hazırlıkları; Çaldırân savaşı ve Şâh 'İsmâ'îl'in yenilmesi; Hoy şehrinde geçerek Tebrîz'e gidilmesi; şehrin teslim alınması; tüccar ve sanat erbabının İstanbul'a göçmesi (3466-3766); Gürcülerin İspir'i teslim etmeleri; savaş olmadan Bâybürd'un alınması (3761-3805); kışın Amasya'da geçirilmesi (3806-3859); Macar savaşı, 920/1524 (3860-3981); baharın gelmesi; Kemâh ve Sivas kalelerinin alınması (3982-4092); Diyârbekir ilinin itaatının kabulü (4093-4185); 'Alâüddeve'nin itaatsizlik etmesi ve öldürülmesi, yerine Şehsuvâroğlı'nın tayini (4186-4415); Şâh 'İsmâ'îl'in komutanı

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

Nür °Alî ile Bıyıqlı Mehmed Paşa'nın (ö. 928/1522) savaşı ve °Nür °Alî'nin yenilmesi (4551-4654); Adana ve ̄arsüs emirinin itaatini bildirmesi (4722-4738); Kapalıçarşı yangını (4791-4901); I. Selîm'in Edirne'ye gitmesi ve Edirne'nin vasfı (4902-4945); Şah İsmâ°il ve Qansu Gâvrî'nin Edirne'ye elçi göndermesi (4946-5015); Şah °İsmâ°il üzerine sefer hazırlıkları (5246-5345); Mısır'a elçi gönderilmesi; Mısır beylerinin Qansu Gâvrî'ye (ö. 922/1516) savaş için baskı yapmaları ve Qânşü Gâvrî'nin savaş kararı alması; bunu duyan I. Selîm'in Memlûk topraklarına yönelmesi; Divrigi; Malatya; Sîs; Rûm-qal°e ve ̄arsüs kalelerini alması (5346-5909); iki ordunun Haleb'de karşılaşması; Qansu Gâvrî'nin yenilmesi ve kaçması ve ölmesi; Haleb'in teslim olması (5910-6409); Mardin kalesinin alınması (6462-6552); I. Selîm'in Şâm ve Mısır seferine karar vermesi; Şâm'ı savaşız teslim alması (6553-6619); Mısır'a gitmek üzere çölü geçmesi (6620-6890); Memlûkların Tûmân Bay'ı sultan seçmeleri; iki ordunun Ridâniyye'de (al-Raydâniya) karşılaşması (6891-7256); Tûmân Bay'ın yenilmesi ve kaçması; I. Selîm'in Bülâq'a gitmesi (7257-7307); iki ordunun tekrar karşılaşması (7308-7785); Tûmân Bay'ın yakalanması ve asılması (7786-8066); I. Selîm'in İskenderiyye'yi ziyareti (8067-8152); önce Yunus'un (ö. 923/1517) sonra Hayr'ın (ö. ?) Mısır sultanlığına tayini; Şâm sultanlığına Cânberdî'nin (ö. 927/1521) tayini (8153-8257); Âne kalesinin alınması ve İbn-Haneş'in öldürülmesi (8153-8550); Celâlî isyanlarının başlaması ve bastırılması (8551-8768); I. Selîm'in dönüşü ve İstanbul ve Edirne'deki yaşamı; I. Selîm'in ölümü (8797-8994).

3. kitap: I. Selîm'in ölümü ve cenaze töreni (9252-9319, 9428-9520); I. Süleymân'ın (926-74/1520-66) tahta çıkması (9320-9427, 9521-9581); İstanbul'un vasfı (9582-9969); ihanet eden Cânberdî'nin Ferhâd Paşa (ö. 932/1525) tarafından öldürülmesi (9970-10155); Macaristan seferine çıkılması; Bögürdelen ve Belğrâd kalelerinin alınması; Şava nehri geçilerek Serem'e (Syrmiun) gidilmesi ve Zemin kalesinin alınması (10156-11500); Rodos seferi ve Rodos'un fethi (11751-12227).

Eserin akıcı bir dili vardır. M.'nin anlattığı konulara uygun kelime seçmeye özen gösterdiği dikkat çekmektedir. Fuad Köprülü tarafından *Türkî-i basîf* akımının önde gelen iki temsilcisinden biri sayılan M.'nin bu eserinde kullandığı dil yaşadığı dönemde yazılan aynı tür eserlerle paralellik göstermektedir. Döneminin dil anlayışına göre Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeleri birlikte kullanır. Kimi zaman Türkçe arkaik kelime kullandığı görülür. Anlatımını güçlendirmek için edebî sanatlarla başvurur. Benzer konudaki eserlerle karşılaştırıldığında eserini tarihçi kimliğiyle değil edebiyatçı kimliği ile yazdığı anlaşılmaktadır.

Şehnâme'den ilk olarak bahseden Latîfî, eserin, I. Süleymân'ın tahta geçişinden Bağdâd seferine kadarki fetihlerini anlattığını belirtir, fakat I. Selîm dönemini anlatmasına dair hiçbir şey söylemez. °Aşîq Çelebî aynı eserin I. Selîm ve I. Süleymân'ın gazalarını konu ettiğini ve her hikayenin sonunda bir tarih düşürdüğünü belirtir. Ayrıca °Alî, Beyânî ve Kâtib Çelebî de tezkirelerinde esere kısaca değinirler. Hammer M.'nin I. Selîm ve I. Süleymân'ın seferlerini öven bir *Şehnâme* yazdığını, Babin-ger ise Latîfî'nin görüşünü aktararak eserin Qânûnî Sultân Süleymân'ın seferlerinden söz ettiğini ve yazmanın bulunmadığını belirtir.⁵ M. hakkında bir kaç makale yazan Fuad Köprülü'nun ardından Agah Sırrı Levend ve Abdülkadir Özcan da *Şehnâme* hakkında bilgi vermişlerdir. *Şehnâme*'nin üzerine 1993 yılında tamamlanan bir doktora tezi bulunmaktadır.⁶

② [*Fethnâme-i Ungurūs*]

Zagreb Bilimler Akademisi'nde Franz Babinger kitapları arasında (OZJA 411) bulunan bu eser hakkında savaş sırasında yazmaların başka yere taşınması (1992) ve henüz yeni yerlerine konulmaması nedeniyle bilgi edinilemedi. Elde bulunan fotokopi 5 yaprakta, 922/1516 yılında ölen Kürekçi başı Ahmed Bey için bir mersiye ile bir tarih ve sadece başı olan *Fethnâme-i Ungurūs* bulunmasından, eserin manzum olduğu anlaşılıyor.⁷

M.'nin yukarıda adı geçen tarihi eserleri dışında *Mecma'ü'l-leṭā'if*⁸ ve *Basīṭ-nāme*⁹ isimli iki eseri ve *Şütürnâme*¹⁰ isimli bir ahlak ve öğüt kitabı vardır. Hüseyin b. Hasan b. Seyyid el-Hüseyin'in (ö. 818/1415-16) *Tarabü'l-mecālis*¹¹ isimli ahlak ve öğüt kitabını tercüme eden M.'nin, çeşitli mecmualarda rastlanan çok sayıda kaside, gazel ve diğer şiirleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

① *Şehnâme*

Yazmalar: (1) Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara, no. Y-I/1; 78 y., 15 satır, harekeli nesih. Başı ve sonu eksik olan bu nüsha, eserin birinci bölümünü ihtiva eder. (2) Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü, İstanbul, no. 1287; 347 y., 15 satır, talik. Bu nüsha eserin ikinci (1a-231a) ve üçüncü bölümlerini (232b-347b) içermektedir.

Edisyonlar: Hatice Aynur, *Mahremî ve Şeh-nâme'si: I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi: İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*. Doktora Tezi (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1993).

② [*Fethnâme-i Ungurūs*]

Yazmalar: (1) Zagreb Bilimler Akademisi, OZJA, 411

Genel Kaynakça

Qāfzāde Fā'izī, *Zübdetü'l-eş'ār*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, İstanbul, no. 1877, 86b. Joseph v. Hammer-Purgstall, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*, c.2 (Pesth, 1836-38), 521-22. Fuad Köprülü "Millî Edebiyatın İlk Mübeşşirleri," *Bugünkü Edebiyat*. (İstanbul, 1924), 77-81. Fuad Köprülü, "Millî Lisan ve Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirlerinden Şair Mahremî," *Hayat* 5/106 (1928): 2-3. Agah Sırrı Levend, *Gazavāt-nāmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavāt-nāmesi* (Ankara, 1956), 176. Kātib Çelebî, *Keşfü'z-Zünün*, haz. Şerafettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, c.2 (İstanbul, 1971), 1026. "Mahremî," *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul, 1985), c.6, 118. Abdülkadir Özcan, "Historiography in the Reign of Süleyman the Magnificent," *The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent*, ed. Tülay Duran (İstanbul, 1988), 190-191. Âşık Çelebî, *Meşâ'ir üş-Şu'ara or Tezkere of Âşık Çelebî*, haz. G.M. Meredith-Owens (Londra, 1971), 117b. Kınalı-

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

zade Hasan Çelebî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, 2 (Ankara, 1981), 856-57. Mustafa İsen, "Zagreb Bilimler Akademisinde Bulunan Elyazmaları," *Türk Dünyası Araştırmaları*, 29 (1984), 128-136. Fuad Köprülü, "Millî Edebiyat Cereyânının İlk Mübeşşirleri," *Edebiyat Araştırmaları* (Ankara, 1986²), 281-88. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok (Ankara, 1987), 72. Hatice Aynur, *Mahremî ve Şeh-nâme'si: I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi: İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*. Doktora Tezi (İstanbul Üniversitesi, 1993). [Muştafâ °Âlî], *Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı*, haz. Mustafa İsen (Ankara, 1994), 271-272. Beyânî Muştafâ b. Cârullâh, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk (Ankara, 1997), 251. Laîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabşiratü'n-Nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım (Ankara, 2000), 493. Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç (Ankara, 2000), 473-74. Şener Demirel, "16. yüzyıl Divan Şairlerinden Tatavlı Mahremî ve Şütür-nâmesi," *Millî Folklor* 9/65 (2005): 49-66.

¹ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç (Ankara, 2000), 473-74.

² °Âşık Çelebî, *Meşâ'ir üş-Şu'ara or Tezkere of °Âşık Çelebî*, haz. G.M. Meredith-Owens (Londra, 1971), 118a.

³ Qâfzâde Fâ'îzî, *Zübdetü'l-Eş'âr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, İstanbul, no. 1877, 86b.

⁴ Joseph v. Hammer-Purgstall, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*, c.2 (Pesth, 1836-38), 521-22; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok (Ankara, 1987), 72.

⁵ Hammer, *a.g.e.*, c.2, 521; Babinger, *a.g.e.*, 72.

⁶ Hatice Aynur, *Mahremî ve Şeh-nâme'si: I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi: İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*, Doktora tezi (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1993).

⁷ Mustafa İsen, "Zagreb Bilimler Akademisinde Bulunan Elyazmaları," *Türk Dünyası Araştırmaları*, 29 (1984), 128-136.

⁸ Kaynaklarda adı geçmeyen bu eserin şimdilik bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, İstanbul, no. 1755/11, y. 85a-101a arasındadır.

⁹ °Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 118b; [Muştafâ °Âlî], *Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı*, haz. Mustafa İsen (Ankara, 1994), 271-272.

¹⁰ Kaynaklarda adı geçmeyen bu eserin şimdilik bilinen tek nüshası Berlin Staatsbibliothek'te Ms.Or.quart 1988'de kayıtlı bir mecmuanın içindedir (y. 367a-374a). Eser yayınlanmıştır: Şener Demirel, "16. yüzyıl Divan Şairlerinden Tatavlı Mahremî ve Şütür-nâmesi," *Millî Folklor* 9/65 (2005): 49-66.

¹¹ Kaynaklarda adı geçmeyen bu eserin yazma nüshası İran'dadır. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki fotokopi nüshada (no. 357) maalesef hangi kütüphaneden geldiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Hatice AYNUR
Eylül 2005